

Χαβιέρ Θέρκας, *Στρατιώτες της Σαλαμίνας*, μτφρ.
Ελισώ Λογοθέτη, εκδ. Πατάκη, Αθήνα 2002

Ο Κ. Π. Καβάφης, ο κατ' εξοχήν «ιστορικός ποιητής», κατά το γνωστό αυτοσχολίο του, στο ποίημά του *Καισαρίων* ανασυσταίνει από μια «μικρή και ασήμαντη μνεία» ενός ιστορικού βιβλίου το ήθος μιας εποχής, αλλά και τους βαθύτερους πρωταγωνιστές της. Για τον Καβάφη, η ουσία της ιστορίας αποτυπώνο-

ταν στο λυπημένο πρόσωπο του νεαρού Καισαρίωνα, που ως την τελευταία στιγμή προσδοκούσε «να τον σπλαχνισθούν οι φαύλοι», οι οποίοι ζητούσαν τη θανάτωσή του από τους κατακτητές της Αλεξάνδρειας και νικητές της Κλεοπάτρας, της νεκρής πια βασίλισσας μητέρας του.

Ο Χαβιέρ Θέρκας, στο βιβλίο του *Στρα-*

τιώτες της Σαλαμίνας, αφορμάται από το βλέμμα δυο αντιπάλων του ισπανικού εμφύλιου πολέμου για να ανασύρει από τη λήθη «αυτό που κάνει τους ανθρώπους να ζουν», δηλαδή τη μνήμη, το καθήκον της μνήμης. Οι «στρατιώτες της Σαλαμίνας» είναι οι πραγματικοί πρωταγωνιστές της ιστορίας, αυτοί στους οποίους, χωρίς να το ξέρουμε, χρωστάμε οι νεότεροι τα πάντα.

Το έργο αυτό, αν και προσδιορίζεται από τους εκδότες ως μυθιστόρημα, αν και τιμήθηκε το 2001 με το κρατικό βραβείο μυθιστορημάτων στην Ισπανία, δεν μπορεί να κατηγοριοποιηθεί αυστηρά στη λογοτεχνία. Μια τέτοια θεώρηση θα το εκρίζωνε από τις πολλαπλές συνάψεις του με την πραγματικότητα που αποτυπώνει. Ο ίδιος ο αφηγητής-συγγραφέας εκφράζει μέσα στο έργο την πρόθεσή του να γράψει ένα ιστορικό αφήγημα και την ικανοποίησή του που το ολοκλήρωσε.

Πολλά από τα πρόσωπα και τα περιστατικά που αφηγείται είναι πραγματικά. Καθώς εξελίσσεται η πλοκή, εμφανίζονται οι αρμοί συνοχής του έργου: μια ημιτελής συζήτηση για τα αίτια της ήττας των περσών στη Σαλαμίνα, οι αναφορές στην αξία της ξυλουργικής πλάνης, το πασοντόμπλε *αναστεναγμοί της Ισπανίας* και η Στόκτον, η πόλη της ταινίας του Χιούστον *Fat City*, μια πόλη απάνθρωπη, «όπου δε δίνονται ευκαιρίες σε κανέναν παρά μόνο για την αποτυχία: για την πιο απόλυτη και ολοκληρωτική αποτυχία». Όλα τα προηγούμενα καταλήγουν στο πρόσωπο ενός μαχητή του Δημοκρατικού Στρατού της Ισπανίας, σ' έναν πρώην ξυλουργό, που του άρεσε το πασοντόμπλε *αναστεναγμοί της Ισπανίας*, που παρομοίαζε τον εαυτό του με τον πρωταγωνιστή της ταινίας του Χιούστον και τώρα πια ξεχασμένος, μόνος και άρρωστος βρίσκεται σ' ένα γηροκομείο της Ντιζόν.

Ονομάζεται Μιράλλες και είναι ένας «στρατιώτης» της Σαλαμίνας.

Το βιβλίο καταλήγει στον Μιράλλες, αλλά έχει αφηγηρία ένα περιστατικό που συνδέεται με έναν ιδεολογικό και πολιτικό αντίπαλό του, τον Ραφαέλ Σάντσεθ Μάθας, έναν από τους αρχηγούς των Φαλαγγιτών και γνωστό λογοτέχνη, υπαρκτό πρόσωπο που πέθανε το 1966. Ο Σάντσεθ Μάθας είχε συλληφθεί μαζί με άλλα επιφανή στελέχη των Φαλαγγιτών από στρατιώτες του 5ου Συντάγματος του Έβρου, τον Ιανουάριο του 1939. Ο εμφύλιος είχε πια κριθεί και οι δημοκρατικοί υποχωρούσαν προς τα γαλλικά σύνορα. Ο Σάντσεθ ξεφεύγει από την εκτέλεση που φέρεται να έχει διατάξει ο αρχηγός του συντάγματος, ο Λίστερ –διαφορετική είναι η εκδοχή του Μιράλλες για το περιστατικό– και κριβεται. Παρόλο που τον βλέπει ένας μαχητής του Δημοκρατικού Στρατού, που είχε σταλεί για να συλλάβει τους διαφυγόντες, δεν τον προδίδει. Αυτή η διασταύρωση των βλεμμάτων είναι για τον Θέρκας η αφορμή για να στοχαστεί για την «ανθρώπινη κατάσταση», για τη φύση και το χαρακτήρα της αρετής και του θάρρους, για την αξία της ιστορικής μνήμης. Μπορεί να ήταν ο Μιράλλες αυτός που είχε σώσει τον Σάντσεθ. Πολλά στοιχεία του έργου οδηγούν σε αυτό το συμπέρασμα. Ο Μιράλλες ως την τελευταία στιγμή το αρνείται. Δεν έχει όμως αυτό σημασία. Σημασία έχουν τα επίπεδα και τα πεδία αναφοράς της ιστορίας που οδήγησαν στη συγκεκριμένη συνάντηση. Σημασία, για τον Θέρκας, έχει η ιστορική προβολή αυτού του γεγονότος στο παρόν.

Η σύζευξη πραγματικότητας και μυθολογίας, δημοσιογραφικού ρεπορτάζ και ιστορικής έρευνας, πολιτικού σχολιασμού και φιλοσοφικής αναζήτησης, αισθητικής κριτικής και πολιτιστικού στοχασμού απο-

τελούν στοιχεία που μετατρέπουν το έργο του Θέρκας σε ένα κείμενο που δεν διακρίνεται απλώς για το δυναμισμό της μορφής του, αλλά κυρίως για τη δύναμη του αποτελέσματος του.

Μπορεί το έργο αυτό να έχει ως αφορμή τα γεγονότα του ισπανικού εμφύλιου, αλλά δεν αφορά μόνο τους ισπανούς. Ο συγγραφέας ανασυνθέτει πολύμορφα μέσα από τις σελίδες του βιβλίου του πλευρές του φασιστικού φαινομένου και της αποδοχής του όχι μόνο από τους «φυσικούς» αποδέκτες του –φορείς μιας αυταρχικής εξουσίας–, αλλά και από «ρομαντικούς» καλλιτέχνες όπως ο Σάντσεθ Μάθας, που έβλεπαν σ' αυτόν την έκφραση «της νοσταλγίας για τον κατεστραμμένο, ανύπαρκτο και πλαστό κόσμο του παραδείσου, τον κόσμο με τις καθιερωμένες ιεραρχίες ενός ancient regime, που η αδυσώπητη ριπή του ανέμου της ιστορίας παρέσυρε για πάντα». Η απόπειρα εξήγησης αυτού του φαινομένου δεν σημαίνει και την ουδέτερη, «αντικειμενική» προσέγγισή του από τον Θέρκας. Το αντίθετο: η διεισδυτική του ματιά σ' αυτό –πολιτική, κοινωνιολογική, ψυχολογική– του δίνει τη δυνατότητα να το καταδικάσει με τον πιο αποφασιστικό τρόπο.

Παράλληλα, ο συγγραφέας αναμένει τις καταστρεπτικές συνέπειες του πολέμου –και ιδιαίτερα του εμφύλιου πολέμου– που πυροδότησε ο φασισμός. Δεν πρόκειται για ένα βιβλίο που επιχειρεί να μιλήσει εξίσου για τα εγκλήματα των δημοκρατικών και των φασιστών, όπως επιτόλαια γράφτηκε στη *Liberation*, ή όπως επιχειρεί τελευταία μια πληθώρα λογοτεχνικής παραγωγής και

στη χώρα μας. Για τον Θέρκας, το ανθρώπινο αίμα δεν μπαίνει στο ζύγι και στην πλάστιγγα. Διακρίνει σαφώς τους υπαίτιους και αναλύει τον εμφύλιο πόλεμο σαν μια μηχανή που τελικά αλέθει ανθρώπινες ψυχές, στερούει όνειρα κι ελπίδες, ματώνει τη μνήμη και ματαιώνει το μέλλον των ανθρώπων.

Γι' αυτό και το πιο συγκλονιστικό τμήμα του βιβλίου του είναι το τρίτο και τελευταίο («Ραντεβού στη Στόκτον»). Η «καρδιά» του βιβλίου πάλλεται όλο και πιο δυνατά όταν ο δρόμος του τον οδηγεί στον Μιράλλες. Η μορφή, το σώμα, ο λόγος, η ιστορία του μοιάζουν με κιβωτό που διαφυλάττει ό,τι πιο πολύτιμο μπορεί να διαθέτει ο άνθρωπος: την ψυχή, την αξιοπρέπεια, το πάθος για την ελευθερία. Τα δάκρυα και η οργή του Μιράλλες για τους μηχανισμούς που οδηγούν στη λήθη, οι ενοχές του γιατί επέζησε τη στιγμή που σύντροφοί του πέθαναν νέοι, χωρίς να προλάβουν να ζήσουν απλές ανθρώπινες χαρές και σήμερα κανείς δεν τους θυμάται ή κανείς δεν τους ξέρει, σφραγίζουν το τέλος του βιβλίου. Η επίμονη άρνησή του να παραδεχθεί ότι ήταν εκείνος που είχε διασώσει τον Σάντσεθ Μάθας από το εκτελεστικό απόσπασμα αναδεικνύει, κατά τον Θέρκας, την ουσία και την αρετή του ηρωισμού, δηλαδή την τόλμη, την ανιδιοτέλεια και την εύστοχη –έστω και ενστικτώδη– κρίση ενός ανθρώπου την κατάλληλη στιγμή. Όπως ακριβώς θα έκανε κάθε «στρατιώτης της Σαλαμίνας».

Αιμιλία Καραλή